

АКТУАЛІЗОВАНІ ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

Л. М. КОЛІБАБА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут української мови НАН України
E-mail: kolibaba.lm@meta.ua
ORCID ID: 0000-0001-7063-5309

Анотація. У пропонованій статті схарактеризовано актуалізовану в українській літературній мові початку ХХІ ст. тенденцію до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах з погляду її практичної доцільності та відповідності сучасній граматичній нормі. Доведено, що ефективним способом усунення двовидовості дієслів в українській літературній мові є афіксація – префіксація та суфіксація. Префіксальні дієслова доконаного виду, уживання яких активізувалося в мовній практиці початку ХХІ ст., поділено на дві групи – реактуалізовані, що були надзвичайно поширені в 20-ті рр. ХХ ст., потім тривалий час перебували в пасивному словнику української мови, а сьогодні знову повернулися до активного використання, і нові, утворені за зразком актуалізованих словотвірних моделей. Запропоновано перелік найуживаніших актуалізованих префіксальних дієслів, що повернулися до активного мовного обігу. Появу суфіксальних дієслів недоконаного виду, утворених від основ двовидових дієслів порівняно нещодавно, умотивовано прагненням мовців мати точніші відповідники недоконаного виду для двовидових дієслів. Зроблено спробу прогнозувати подальший розвиток тенденції до видового розподібнення двовидових дієслів в українській літературній мові ХХІ ст.

Ключові слова: дієслово, двовидові дієслова, доконаний вид, недоконаний вид, префікс, суфікс

Актуальність. У мовній практиці початку ХХІ ст. помітне активне вживання префіксальних дієслів доконаного виду (*заргументувати, зацентувати, зреалізувати, спрезентувати, скодифікувати, згармонізувати* тощо) та суфіксальних дієслів недоконаного виду (*ідентифіковувати, легалізовувати, ліквідовувати, мобілізувати, реалізовувати, уніфіковувати* і под.), що є видовими корелятами двовидових дієслів, у яких та сама дієслівна основа «виражає одночасно значення недоконаного й доконаного виду» [5, с. 401]. Широке використання перфективів та імперфективів зазначеного типу зумовлене активізацією в українській літературній мові початку ХХІ ст. тенденції до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах. Однак якщо префіксальні дієслова доконаного виду з огляду на їх поширеність в українській літературній мові 20-х рр. ХХ ст. можна кваліфікувати як такі, що повернулися до активного мовного вжитку після тривалої перерви, то суфіксальні дієслова недоконаного виду утворено від основ двовидових дієслів порівняно нещодавно у зв'язку з прагненням мовців мати точніші відповідники недоконаного виду для двовидових дієслів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На потребі творення окремих дієслівних форм для значень недоконаного і доконаного виду наголошує багато лінгвоукраїністів (передусім граматистів, термінологів та лексикографів [12; 2; 7; 15 та ін.]), які хоч і обстоюють однакову думку, проте аргументують її різними чинниками –

від суто практичних до нормотвірних. Зокрема, за висновками українських термінологів, розмежування недоконаного і доконаного виду важливе з практичного погляду: наявність видових пар для двовидових дієслів полегшить «однозначне розуміння нормативних документів і науково-технічних текстів» [2, с. 291]. До інших причин активізації тенденції до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах мовознавці зараховують чинники номінативно-семантичного плану (прагнення до досягнення одно-однозначної відповідності між планом змісту і планом вираження мовних одиниць, за якої «кожне значення має співвідноситися тільки з однією й тільки його “власною” формою, і кожна форма має співвідноситися тільки з одним значенням») та нормотвірного характеру, оскільки «українській мові, на переконання певних кіл мовного соціуму, взагалі не властива така граматична категорія, як двовидові дієслова, і їхня наявність підтримується в її структурі тільки іншомовними впливами (насамперед, зрозуміло, з боку російської мови)» [22, с. 179].

Попри те, що в сучасних студіях з українського мовознавства тенденції до формального вираження видових відмінностей двовидових дієслів приділено значну увагу, основний загал дослідників обмежується лише констатацією її наявності в українській літературній мові [19, с. 354; 20, с. 192; 13, с. 118; 6, с. 122], не вдаючись до глибокого аналізу явищ перфективізації та імперфективізації двовидових дієслів, передумов їх виникнення, оцінювання з погляду доцільності та відповідності граматичній нормі, прогнозування подальшого розвитку. З огляду на це у пропонованій статті ставимо за **мету** на **матеріалі** актуалізованих префіксальних дієслів доконаного виду і суфіксальних дієслів недоконаного виду проаналізувати тенденцію до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах української літературної мови початку XXI ст. з погляду доцільності повернення цих одиниць до активного використання та відповідності сучасній граматичній нормі, а також спрогнозувати її подальший розвиток. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичні **методи** дослідження, основними серед яких є описовий та метод суцільного вибирання дієслів із різностильових джерел різних часових зрізів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Префіксальні дієслова доконаного виду, уживання яких активізувалося в мовній практиці початку XXI ст., охоплюють два типи – дієслова, що були надзвичайно поширені в 20-ті рр. XX ст., потім тривалий час перебували в пасивному словнику української мови, а сьогодні знову повернулися до активного вживання (напр.: *занглізувати, зредагувати, зреорганізувати, скодифікувати, сконкретизувати, сконстатувати, сконтактувати* тощо), і дієслова, утворені нещодавно за зразком актуалізованих словотвірних моделей (напр.: *згармонізувати, здизайнерувати, зміксувати, скадрувати, склонувати, сфедералізувати, заакцентувати, заанонсувати, задебетувати, запаркувати, запроцентувати* і под.). Обом типам таких одиниць переважна більшість сучасних українських мовознавців надає статусу *актуалізованих* [20, с. 92 – 94; 22, с. 182 – 190; 6, с. 122 та ін.], хоч, на наше глибоке переконання, така їх кваліфікація є неточною, бо ґрунтується передусім на тому, що ці дієслова перебувають у складі активного лексикону сучасного українського соціуму, тобто збігається із потрактуванням *активізованих* мовних одиниць. Оскільки явище префіксальної перфективізації двовидових дієслів було надзвичайно поширене в 20-ті рр. XX ст., що засвідчують лексикографічні джерела того часу [3; 14; 16; 24], дієслова першого типу ми кваліфікуємо як *реактуалізовані* – повернені до сучасного мовного вжитку після тривалої перерви, а дієслова другого типу – як *нові*, що утворені за аналогією до реактуалізованих і охоплюють як префіксальні кореляти доконаного виду для двовидових дієслів іншомовного походження (*здеградувати, згармонізувати,*

змонополізувати), так і ті, що є видовою парою дієслів недоконаного виду (напр.: *закартографувати, запаркувати, зафільмувати, спрогнозувати, склонувати* й под.).

За походженням двовидові дієслова, уживані в українській літературній мові, крім невеликої кількості питомих дієслів (*веліти, вінчати, дарувати, женити(ся), клинцювати, колесувати, мовити, обіцяти, радити(ся), ранили, розслідувати, хрестити* тощо), є іншомовними (або чужомовними), запозиченими українською мовою з інших мов, зокрема західноєвропейських (романських і германських), для яких граматична категорія виду не характерна, унаслідок чого те саме дієслово може позначати і незавершені, і завершені процеси залежно від ужитої форми дієслівного часу. Цю морфологічну особливість мови-джерела – нерозрізнення значень доконаного і недоконаного виду – вони тривалий час зберігали і в українській мові, функціонуючи як двовидові подібно до російської мови, у структурі якої «цей розряд дієслів представлений ширше на тлі сусідніх слов'янських мов (з неминучим, отже, впливом і на відповідний сегмент структури української мови)» [22, с. 180]. Проте згодом відповідно до закономірностей граматичного ладу української мови двовидові основи іншомовного походження «починають поступово розвивати особливі для кожного виду морфологічні форми і переходять, таким чином, до розряду парних за видом дієслів» [4, с. 73]. Унаслідок цього процесу за безпрефіксними дієсловами іншомовного походження із суфіксом *-ува-* (*-юва-*) за аналогією до українських дієслів закріпилося значення недоконаного виду, а за префіксальними – значення доконаного виду, пор.: *візувати – завізувати, мінувати – замінувати, протоколювати – запротоколювати, цементувати – зацементувати, рапортувати – відрапортувати* [4, с. 73 – 74]. Префіксальні дієслова доконаного виду, утворені від основ двовидових дієслів, органічно влилися у видову систему сучасного українського дієслова, не порушуючи її стабільності, хоч, за висновками деяких українських мовознавців, тенденція до префіксального виокремлення значення доконаного виду у значенні двовидових дієслів зумовлена впливом польської мови і двох інших західнослов'янських мов [22, с. 181 – 182]. Зазначені особливості пристосування двовидових дієслів іншомовного походження до граматичної системи української мови дали підстави мовознавцям констатувати конкуренцію між зразками, спільними з російською мовою або наближеними до неї, і зразками, спільними з польською мовою або наближеними до неї [22, с. 189].

У сучасній українській літературній мові префіксація стала найефективнішим способом морфологічного розрізнення двовидових дієслів та їхніх корелятив доконаного виду, проте, як зауважує К. Г. Городенська, загальна тенденція до формального вираження виду в різних дієсловах із запозиченими основами виявлялася неоднаково [4, с. 73]. Зокрема, за спостереженнями науковця, іншомовні дієслова із суфіксом *-ува-* (*-юва-*) до дієслівної системи української мови потрапили найпершими і, відповідно, раніше від інших дієслівних основ почали сполучатися з префіксами [Там само], активно продукуючи співвідносні перфективи. На відміну від них, іншомовні дієслова із суфіксами *-ізува-* (*-изува-*), *-ірува-* (*-ирува-*) та *-фікува-* внаслідок складної структури тематичного суфікса основи стійко зберігають свій двовидовий характер і слабо диференціюють видові значення за допомогою префіксації [4, с. 76 – 77]. Ці висновки, що їх К. Г. Городенська зробила понад 30 років тому, на сьогодні не втратили об'єктивності, хоч частина двовидових дієслів, які, за спостереженнями мовознавця, у 80-х рр. ХХ ст. перебували поза видовою диференціацією (наприклад, *активізувати, ідеалізувати, кодифікувати, модифікувати, систематизувати*) [4, с. 76 – 77], у мовній практиці ХХІ ст. вже мають префіксальні кореляти доконаного виду (пор.: *зактивізувати, зідеалізувати, скодифікувати, змодифікувати, зсистематизувати*), що свідчить про поступальний

розвиток тенденції до усунення формального невираження видової ознаки у двовидових дієсловах.

Загальновідомо, що в українській літературній мові префіксальні кореляти доконаного виду до дієслів недоконаного виду найпродуктивніше утворюють за допомогою префіксів *по-* і *з-* (*с-*), яким надано статусу суто видових [5, с. 397]. Деяко рідше цю функцію виконують префікси *на-* та *за-*. Решта префіксів, зокрема *в-* (*у-*), *ви-*, *о-*, *при-*, *про-*, *роз-*, *від-*, слугують засобами творення корелятив доконаного виду лише для деяких дієслів недоконаного виду. Таке ж функційне навантаження згаданих префіксів із незначними змінами в бік активізації префікса *за-* загалом збережене й під час творення видових корелятив доконаного виду до іншомовних двовидових дієслів, здебільшого термінів [1, с. 122, 125, 267; 15, с. 9, 11 – 12; 6, с. 122 – 126, 129 – 131],

Явище префіксальної перфективізації двовидових дієслів, зафіксоване ще з XVII ст. у наслідуванні польських зразків, як зауважує О. О. Тараненко, активізувалося у другій половині XIX – на початку XX ст. «у загальному контексті розбудови української літературної мови» [22, с. 182], проте найпомітніше виявилось в 20-ті рр. XX ст. у зв'язку з активним унормуванням української термінології на національній основі. Оскільки лексичне значення переважної більшості двовидових дієслів іншомовного походження спеціальне, термінологічне, то префіксація виявилася зручним способом витворення для них відповідників доконаного виду, які широко зафіксовано в термінологічних [16], перекладних [14; 16; 24] та правописних [3] словниках того часу.

У 1931 р. в «Бюлетені УРЕ» було опубліковано спеціальні настанови щодо лінгвістичного оформлення «Української Радянської Енциклопедії». Зокрема, у рубриці «До українського словотворення» було подано припис, відповідно до якого рекомендували завжди розрізняти форми доконаного і недоконаного виду для чужомовних дієслів *асигнувати, реалізувати, організувати, мотивувати, редукувати, сумувати* (від *сума*), *емігрувати, формулювати, регулювати, концентрувати, ліквідувати, мобілізувати, систематизувати* тощо. У вихідній формі їх радили вживати як дієслова недоконаного виду і пропонували для них відповідники доконаного виду: *заасигнувати, зреалізувати, зорганізувати, умотивувати, виемігрувати, урегулювати, сконцентрувати, зліквідувати* і т. д. [9, с. 34].

Однак через кілька років цю настанову оголосили хибною, а префіксальні форми доконаного виду для двовидових дієслів іншомовного походження примусово почали вилучати з ужитку, оскільки їх подавання в словниках, за висновками Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті, «безпідставне, механістичне і по суті тенденційно викривляє факти мови» [11, с. 158]. Унаслідок таких позамовних чинників основна частина перфективів зазначеного типу опинилася на периферії мовного вжитку або й зовсім була вилучена з нього. Порівняно небагато префіксальних дієслів доконаного виду, утворених від основ двовидових дієслів іншомовного походження, залишилася у словниках радянського періоду (докладно про це див.: 22, с. 183), проте вони марковані позначками *рідко*. (*здекларувати* (СУМ, III, с. 533), *зелектризувати* (СУМ, III, с. 533), *змобілізувати* (СУМ, III, с. 629), *зреалізувати* (СУМ, III, с. 700), *скритикувати* (СУМ, IX, с. 321), *діал. (сконстатувати* (СУМ, IX, с. 295), *заст. (заангажувати* (СУМ, III, с. 13), *розм. (зателеграфувати* (СУМ, III, с. 344), *зателефонувати* (СУМ, III, с. 344). Ці дієслова, хоч і мали статус нормативних лексичних одиниць, проте реально ними послуговувалися обмежено, оскільки негласно вони перебували під забороною вживання і до початку 90-х рр. XX ст. «у мові друкованих видань, радіо й телебачення вживалися нечасто» [22, с. 183].

Проте навіть невелика кількість перфективів, утворених від основ двовидових дієслів іншомовного походження, зафіксованих у лексикографічних працях радянської доби, дала підстави мовознавцям засвідчити наявність тенденції до префіксального вираження видових відмінностей двовидових дієслів [4, с. 77] і вможливила висновок

про те, що усунення двовидовості за допомогою префіксації – процес живий, але на той час (80-х рр. ХХ ст.) ще дуже обмежений [Там само].

Починаючи від 90-х рр. ХХ ст. завдяки зусиллям передусім термінологів, які, намагаючись відродити практику 20 – 30-х рр. ХХ ст., настійно рекомендують «від двовидових дієслів чужомовного походження за допомогою перфективізації утворювати відповідники доконаного виду, щоб уникнути двозначності в науковій мові, що за своєю природою має бути точною» [15, с. 9], ці граматичні форми поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ ст., проникають у науковий стиль та публіцистику.

Наприкінці другого десятиріччя ХХІ сторіччя можемо констатувати, що до активного мовного вжитку в науковому стилі та в публіцистиці після тривалої перерви у використанні повернулися такі префіксальні дієслова доконаного виду: *задекларувати, заінкримінувати, заадресувати, заакредитувати, заангажувати, заапелювати, закатологізувати; заналізувати, занулювати, засимілювати, збалансувати, здиференціювати, зігнорувати, зідеалізувати, зідентифікувати, зілюструвати, здезертувати, здемобілізувати, здемократизувати, зденаціоналізувати, здисконтувати, здиференціювати, злегалізувати, зліквідувати, злокалізувати, змобілізувати, змонополізувати, знаціоналізувати, знейтралізувати, зорганізувати, зраціоналізувати, зреабілітувати, зреалізувати, зредагувати, зрезюмувати, зреквізувати, зрекламувати, зреферувати, зреформувати, зреорганізувати, зрецензувати, зрусифікувати, зукраїнізувати; скапітулювати, скваліфікувати, скласифікувати, скодифікувати, скоментувати, скомпілювати, скомпромітувати, сконкретизувати, сконсолідувати, сконспектувати, сконстатувати, сконфіскувати, сконцентрувати, скооперувати, скритикувати; повізувати, подезинфікувати, поінструктувати, покаталогізувати, покласифікувати, продемонструвати; видисциплінувати; уґарантувати, уґрунтувати(ся), укомпенсувати, умеблювати, унормувати й под.*

Ще частину перфективів, що увійшли до активного лексику сучасних українських мовців, утворено від двовидових дієслів іншомовного походження за зразком реактуалізованих дієслів: *заархівувати, заізолювати, закоординувати, зацентувати, зарґументувати, зартикулювати, засоціювати, збойкотувати, збракувати, згармонізувати, здевальвувати, zdeґрадувати, здезорієнтувати, здекваліфікувати, здемонтувати, здепонувати, здетонувати, здефолтувати, здефініювати, здискримінувати, здисциплінувати(ся), зідеологізувати, зініціювати, зінтегрувати(ся), злібералізувати, змілітаризувати, змодернізувати, змодифікувати, зратифікувати, зуніфікувати; скомпенсувати, спрезентувати, сфінансувати; заакцентувати, заанонсувати, заветувати, задебетувати, задекларувати, запрезентувати; проанонсувати, продіагностувати, проінвентаризувати, проінвестувати, проіндексувати, проліцензувати, профінансувати; устabilізувати і под.* Ці одиниці вже зафіксовано в новітніх лексикографічних джерелах (8; 10; 1; 23) та теоретичних дослідженнях [20, с. 1921 – 94; 22, с. 184 – 186; 6, с. 122 – 131].

Проте, попри активізацію в сучасному мовному вжитку тенденції до перетворення двовидових дієслів на парновидові, деякі з них і досі не мають префіксальних видових корелятивів. Це зумовлено насамперед особливостями їхньої семантики, зокрема «нецілісним, неграничним характером дій, процесів та станів, які вони виражають» [5, с. 406].

В українській літературній мові початку ХХІ ст. активізувалися не лише процеси перфективізації двовидових дієслів іншомовного походження, а й тенденція до їх імперфективізації за допомогою суфікса *-овува-*. Крім давно зафіксованих дієслівних форм *арештовувати, заарештовувати, організовувати, дезорганізовувати* й под., нині активно вживаними є багато нових, утворених від основ двовидових дієслів із

суфіксом *-ува-* (*-юва-*), пор.: *абсолютизовувати, автоматизовувати, адресовувати, акредитовувати, активізовувати, активовувати, амністовувати, анексовувати, анульовувати, апробовувати, ароматизовувати, асимільовувати, атестовувати, вербалізовувати, госпіталізовувати, деактивовувати, дезінформовувати, дезорієнтовувати, демобілізувати, денаціоналізувати, дестабілізувати, дискваліфікувати, екіпірувати, екранізувати, ідеалізувати, ідентифікувати, ізольовувати, компенсовувати, конфіскувати, легалізувати, ліквідувати, монополізувати, націоналізувати, нейтралізувати, нормалізувати, окуповувати, оптимізувати, орендовувати, популяризувати, реабілітовувати, реалізувати, реанімувати, стабілізувати, українізувати, уніфікувати, формалізувати* та ін. [22, с. 191 – 196]. Суфікс *-овува-* (*-ов-* + *-ува-*) «надає дієсловам ще більшої довготи дії з відтінком повторюваності, многократності, ніж це виражав окремо суфікс *-ува-*» [18, с. 197]. Саме тому появу великої кількості дієслів із цим формантом можна пояснити прагненням сучасних мовців мати якнайточніші відповідники недоконаного виду для двовидових дієслів, що їх вони сприймають як дієслова доконаного виду. На думку О. О. Тараненка, це стало можливим завдяки посиленню демократизаційних процесів у мові та ослабленню орієнтації як мовців, так і мовознавців на російську мову, у якій «у зв'язку з певними структурними особливостями її суфіксальної системи цей процес виявляється значно менш виразно» [22, с. 190].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, формально-структурне розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження за допомогою афіксації не суперечить морфологічній будові української літературної мови, а сприяє усуненню граматичної двозначності під час сприймання тексту. Префіксація та суфіксація – ефективні способи усунення двовидовості дієслів, не властивої граматичному ладові сучасної української літературної мови.

Значна частина префіксальних дієслів доконаного виду, що є видовими відповідниками до дієслів іншомовного походження, – не нові, а реактуалізовані морфологічні одиниці, які поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. українські мовознавці констатували їх обмежену наявність у лексикографічних джерелах та в мовному вжитку, то наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. спостерігаємо активне використання цих граматичних форм дієслів у сучасній мовній практиці, передусім у наукових текстах та в текстах ЗМІ.

Процес «відродження» реактуалізованих префіксальних дієслівних форм у сучасній мовній практиці відбувається двома шляхами: 1) повернення з периферії до активного використання дієслів доконаного виду, зафіксованих у радянських словниках (*сконфіскувати, схарактеризувати, zorganizувати, зреалізувати, зреферувати, зреформувати, звульгаризувати, злокалізувати, заангажувати* тощо); 2) уведення до активного мовного обігу тих префіксальних дієслів, які були зафіксовані в лексикографічних джерелах 20 – 30 рр. ХХ ст., проте через позамовні чинники були позбавлені права на функціонування в українській літературній мові 40 – 80-х рр. ХХ ст. (*заналізувати, засимілювати, зідеалізувати, зідентифікувати, змонополізувати, скласифікувати, скодифікувати* й под.).

Припускаємо, що процес префіксального видотворення від основ іншомовних двовидових дієслів у подальшому ще більше впотужниться, адже кількість дієслів іншомовного походження в українській мові невпинно зростає (зараз налічують понад 600 одиниць). Відповідно, поставатиме потреба пристосування цих дієслів до видової системи української літературної мови, унаслідок чого з'являтимуться нові перфективи, що їх мовці, найімовірніше, утворюватимуть за продуктивними словотвірними моделями, першість серед яких належить актуалізованим.

Суфіксальні дієслова недоконаного виду, на відміну від префіксальних дієслів доконаного виду, є не реактуалізованими, а відносно новими граматичними формами, більшість із яких утворено від основ двовидових дієслів порівняно нещодавно у зв'язку з прагненням мовців мати точніші відповідники недоконаного виду для двовидових дієслів.

Проаналізувавши розвиток тенденції до перфективації та імперфективації двовидових дієслів за останні тридцять років маємо підстави прогнозувати в майбутньому розпад в українській літературній мові кількісно невеликого класу двовидових дієслів (на 2003 р. їхня частка становила 1,8 % від загальної кількості дієслів української мови [21, с. 12]) і, навпаки, розширення на сьогодні найповнішого (53,4 % [Там само]) класу дієслів, що мають видову пару. Виняток становитимуть лише неграничні дієслова, семантика яких обмежує творення корелята доконаного виду.

Проте, попри досить помітне в українській літературній мові початку ХХІ ст. формально-структурне розмежування двовидових дієслів за допомогою афіксації, поки що воно має статус лише тенденції і не впливає на лінгвістичну кваліфікацію двовидових дієслів у сучасній навчальній літературі.

Перспективу подальшого наукового вивчення проблеми видової диференціації двовидових дієслів убачаємо в дослідженні такої групи дієслівних форм, як первинні імперфективи від префіксальних форм доконаного виду (на зразок *засимільовувати*, *зідеалізовувати*, *зреалізовувати* тощо), багато з яких на сьогодні є потенційними граматичними формами, але, на нашу думку, незабаром вони проникнуть до граматичної системи української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики [Текст] / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк. — К. : ТОВ «КММ», 2013. — 416 с.
2. Гінзбург, М. Проблема двовидових дієслів у фахових текстах та шляхи її розв'язання [Текст] / Михайло Гінзбург // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. — Вип. VII. — К. : КНЕУ, 2009. — С. 290 — 294.
3. Голоскевич, Г. Правописний словник [Текст]. — Вид. 12. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Львів, 1994. — 461 с.
4. Городенська, К. Г. Словотворна структура слова (відіменні деривати) [Текст] / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. — К. : Наукова думка, 1981. — 200 с.
5. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 752 с.
6. Кислюк, Л. Сучасна українська словотворна номінація: ресурси та тенденції розвитку [Текст] / Лариса Кислюк. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 424 с.
7. Кочерга, О. Префікси зі значенням завершеності дії в процесових термінах [Текст] / Ольга Кочерга, Ганна Ракшанова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2011. — № 709. — С. 10 — 13.
8. Мазурик, Д. Нове в українській лексиці: словник-довідник [Текст] / Данута Мазурик. — Л. : Світ, 2002. — 130 с.
9. Наконечний, М. Лінгвістичні питання УРЕ [Текст] / Микола Наконечний // Бюлетень УРЕ. — Харків, 1931. — № 1. — С. 20 — 42.
10. Нові й актуалізовані слова та значення : словникові матеріали (2002 – 2010) [Текст] / В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тименко, О. М. Тищенко. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — 280 с.

11. Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали / [упор.: Л. Масенко та ін.]. — К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — С. 152 — 159.
12. Рожанківський, Р. Видові перфективи двовидових безпрефіксних дієслів чужомовного походження на *-ува(ти)* [Текст] / Роман Рожанківський // Проблеми української термінології. — Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. — № 593. — С. 127 — 131.
13. Романюк, Ю. В. Вплив соціодинаміки на систему і структуру українського дієслова [Текст] / Ю. В. Романюк // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. — Вип. 2 (53). — Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. — С. 117 — 123.
14. Російсько-український словник [Текст] / [гол. ред. А.Ю. Кримський]. — К., 1924 — 1933. — Тт. 1 — 3.
15. Руссу, А. О. Префіксальне дієслівне термінотворення в «Російсько-українському словнику» (1924 — 1933 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Текст] / А. О. Руссу. — К., 2016. — 20 с.
16. Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія [Текст] / М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. — Репринт з видання 1930 р. — 248 с.
17. Словник української мови: в 11 т. [Текст]. — К. : Наук. думка, 1970 — 1980.
18. Словотвір сучасної української літературної мови [Текст]. — К. : Наукова думка, 1979. — 406 с.
19. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков [Текст] / Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно, В. П. Мусиенко. — К. : Наукова думка, 2003. — 536 с.
20. Стишов, О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі засобів масової інформації) [Текст] / О. А. Стишов. — 2-ге вид., переробл. — К. : Пугач, 2005. — 388 с.
21. Сухарина, Н. М. Граматична та лексична семантика українського дієслова в лексикографічній системі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Текст] / Н. М. Сухарина. — К., 2003. — 19 с.
22. Тараненко, О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) [Текст] / О. О. Тараненко. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — 248 с.
23. Український лексикон кінця ХVІІІ — початку ХХІ ст.: словник-індекс: у 3 тт. [Текст] — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
24. Українсько-німецький словник [Текст] / Уклад. З. Ф. Кузеля і Я. А. Рудницький. — Лейпциг, 1943. — 1494 с.

References

1. Karpilovska, Ye. A., Kysliuk, L. P., Klymenko, N. F., Krytska, V. I., Puzdyreva, T. K., Romaniuk, Yu. V. (2013). *Aktyvni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii: Ideografichniy slovnyk novoi leksyky* [Active resources of the modern Ukrainian nomination: the Ideographical dictionary of new vocabulary]. Kyiv: TOV «KMM», 416.
2. Hinzburh, M. (2009). *Problema dvovydyvykh diiesliv u fakhovykh tekstakh ta shlyakhy yii rozv'iazannia* [Problem of two-aspectual verbs in professional texts and ways of its solution]. *Ukrainian terminology and modernity: Scientific Bulletin*, 7, 290 — 294.
3. Goloskevych, G. (1994). *Pravopysnyi slovnyk* [Dictionary of spelling]. Nyu-York — Paryzh — Sydnei — Toronto — Lviv, 461.

4. Gorodenska, K. G., Kravchenko, M. V. Slovtvirna struktura slova (vidimenni deryvaty) [Word-formation structure of word (noun's derivatives)]. Kyiv: Naukova dumka, 200.
5. Vykhovalnets, I. R., Gorodenska, K. G., Zagnitko, A. P., Sokolova, S. O. (2017). Gramatyka sychasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfologiya [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago, 752.
6. Kysliuk, L. (2017). Suchasna ukrainska slovtvirna nominatsiia: resursy ta tendentsii rozvytku [Modern Ukrainian word-formation nomination: resources and tendencies development]. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago, 424.
7. Kocherga, O., Rakshanova, G. (2011). Prefiksy zi znachenniam zavershenosti dii v protsesovykh terminakh [Prefixes are with the meaning of completeness of action in process terms]. Visn. Nats. un-tu "Lviv. Politekhnik", 709, 10 — 13.
8. Mazuryk, D. (2002). Nove v ukrainskii leksytsii: slovnyk-dovidnyk [New in the Ukrainian vocabulary: reference dictionary-book]. Lviv: Svit, 130.
9. Nakonechnyi, M. (1931). Lingvistychni pytannia URE [Linguistic questions of URE]. Bulletin of URE. Kharkiv, 20 — 42.
10. Balog, V. O., Lozova, N. Ye., Tymenko, L. O., Tyshchenko, O. M. (2010). Novi i aktualizovani slova ta znachennia: slovnykovi materialy (2002 — 2010) [New and actualizational words and meanings: materials of dictionary (2002 — 2010)]. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago, 280.
11. Masenko, L. (ed.) (2005). Rezoliutsiia Komisii NKO v spravi perevirky roboty na movnomu fronti [Resolution of Commission NKO is on business of verification of work at the language front]. Ukrainian in XX century: history of elimination of language: documents and materials. Kyiv: Vydavnychyj Dim «Kyievo-Mogylianska Akademiia», 152 — 159.
12. Rozhankivskyi, R. (2007). Vydovi perfektyvy dvovydyvykh bezprefiksykh diiesliv chuzhomovnogo pokhodzhennia na *-uva(ty)* [Aspectual perfective of two-aspectual verbs of foreign origin on *-uva(ty)*]. Problems of Ukrainian terminology. Lviv: Vyd-vo Nats. un-tu "Lviv. Politekhnik", 593, 127 — 131.
13. Romaniuk, Yu. V. (2015). Vplyv sotsiodynamiky na systemu i strukturu ukrainskogo diieslova [Influence of social dynamics on the system and structure of the Ukrainian verb]. Language and conceptual pictures of the world: collection of scientific works. Kyiv, 2 (53), 117 — 123.
14. Krymskyi, A. Yu. (1924 — 1933). Rosiisko-ukrainskii slovnyk [Russian-Ukrainian dictionary]. Kyiv, 1 — 3 volumes.
15. Russu, A. O. (2016). Prefiksalne diieslivne terminotvorennia v «Rosiisko-ukrainskomu slovnyku» (1924 — 1933) [Prefix verbal creation of terms in «Russian-Ukrainian dictionary» (1924 — 1933)]. National Pedagogical Dragomanov University, 20.
16. Doroshenko, M., Stanislavskyi, M., Strashkevych, V. (1930). Slovnyk dilovoi movy. Terminologia ta frazeologia [Dictionary of business language. Terminology and phraseology]. Kyiv, 248.
17. Slovnyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970 — 1980). [The dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.]. Kyiv: Naukova dumka, T. I — XI.
18. Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. (1979). [Word-formation of modern literary Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka, 406.
19. Basova, G. D., Kachura, A. V., Kikhno, A. V., Musiyenko, V. P. (2003). Sopostavitelnaia grammatika russkogo i ukrainskogo yazykov [Comparable grammar of the Russian and Ukrainian languages]. Kyiv: Naukova dumka, 536.
20. Styshov, O. A. (2005). Ukrainska leksyka kintsa XX stolittia: (Na materialy zasobiv masovoi informatsii) [Ukrainian vocabulary of end of XX century : (On material of mass medias)]. Kyiv: Pugach, 388.
21. Sukharyna, N. M. (2003). Gramatychna ta leksychna semantyka ukrainskogo diieslova v leksykografichnyi systemi [Grammatical and lexical semantics of the Ukrainian verb is in the lexicographic system]. National Academy of Sciences of Ukrain, 19.

22. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movu (kinets XX — pochatok XXI st. [Actualizational models in the system of word-formation of modern Ukrainian (an end of XX — beginning of XXI century)]. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago, 248.

23. Ukrainskyi leksykon kintsa XVIII — pochatku XXI st.: slovnyk-indeks: u 3 tomakh. (2017). [Ukrainian lexicon of end of XVIII — to beginning of XXI century: dictionary-index: in 3 volumes]. Kyiv: Vydavnychyj Dim D. Burago.

24. Kuzelia, Z. F., Rudnytskyi, Ya. A. (1943). Ukraincko-nimetskyi slovnyk [Ukrainian-German dictionary]. Leiptsyg, 1494.

АКТУАЛИЗИРОВАННЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛОВ В УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ НАЧАЛА XXI ВЕКА

Л. Н. Колибаба

Аннотация. В статье охарактеризирована актуализированная в украинском литературном языке начала XXI в. тенденция формально-структурного разграничения значений несовершенного и совершенного вида в двувидовых глаголах с точки зрения её практической целесообразности и соответствия современной грамматической норме, а также сделана попытка спрогнозировать её дальнейшее развитие. Предложен перечень самых употребляемых актуализированных приставочных глаголов, которые возвратились к активному языковому употреблению.

Ключевые слова: глагол, двувидовые глаголы, совершенный вид, несовершенный вид, приставка, суффикс

ACTUALIZATIONAL GRAMMATICAL FORMS OF VERBS IN THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE OF THE BEGINNING OF XXI CENTURY

L. M. Kolibaba

Abstract. Introduction. In the language practice of the beginning of the XXI century a noticeable active use of prefix verbs of a perfective aspect (zargumentuvaty, zrealizuvaty, skodyfikuvaty etc.) and suffix verbs of imperfective aspect (legalizovuvaty, likvidovuvaty, realizovuvaty and others), that are aspectual correlates of two-aspectual verbs. It is predefined by activation in the literary Ukrainian of the beginning of the XXI century the tendency to formally-structural differentiation of the meanings of imperfective and perfective aspect in two-aspectual verbs.

Purpose. In spite of the fact that in modern studios from Ukrainian linguistics to this tendency considerable attention is spared, basic public of researchers is limited to only establishment of her presence in literary Ukrainian. In this article we aim on material of actualizational prefix verbs of perfective aspect and suffix verbs of imperfective aspect to analyze the tendency to formally-structural differentiation of the meanings of imperfective and perfective aspect in the two-aspectual verbs of the Ukrainian literary language of the beginning of the XXI of century from the point of view of accordance to the modern grammatical norm, and also to predict its further development.

Results. By origin, the two-aspectual verbs used in the Ukrainian literary language literary Ukrainian except a small amount specifically the Ukrainian verbs, are foreign, adopted by the Ukrainian from other languages, in particular Western European, for that the grammatical category of aspect is not typical. This morphological feature of language-source they long time kept in the Ukrainian, functioning as two-aspectual.

However afterwards in accordance with the regularities of the grammatical system of the Ukrainian language, unlike the Russian, orientated on maintenance of formal features of the adopted language units, two-aspectual bases of foreign origin gradually began to develop the special for every aspect morphological forms and pass into the category of paired by aspect verbs.

Tendency to formation of prefix correlates for two-aspectual verbs in modern literary Ukrainian is not new, but actualized. It was widespread in the 20th of XX century in connection with the active regulation of norms of Ukrainian terminology on national basis. Few prefix verbs of perfective aspect, formed from bases two-aspectual verbs of foreign origin, remained in the dictionaries of Soviet period, but they are marked with marks *ridko.*, *dial.*, *rozm.* These verbs, though they had status of normative lexical units, however privately were under prohibition of the use and to beginning 90th of XX century in the language of the print media, radios and television used them infrequently.

Beginning from the 90th of XX century thanks to the efforts foremost of terminologists, these grammatical forms gradually return to the grammatical system of the Ukrainian literary language of end of XX – beginning of XXI century, penetrate scientific style and publicism.

In the Ukrainian literary language of beginning of XXI century activated not only processes of perfection of two-aspectual verbs of foreign origin, but also tendency to their imperfection with the suffix *-ovuva-*. The appearance of a large number of verbs of such standard can be explained by the desire of contemporary speakers to have the most exact accordances of imperfective aspect for two-aspectual verbs, that them they perceive as verbs of perfective aspect.

Originality. The scientific novelty of the offered research consists in the complex analysis of tendency to formally-structural differentiation of the meanings of imperfective and perfect aspect in the two-aspectual verbs of the Ukrainian literary language at the beginning of XXI century from the point of view of its practical expediency and accordance to the modern grammatical norm.

Conclusion. The formally-structural differentiation of the meanings of imperfective and perfect aspect in the two-aspectual verbs of foreign origin by means of affixation – prefixation and suffixation – does not conflict with the morphological structure of literary Ukrainian, but assists to the elimination of grammatical ambiguity in the perception of text.

We assume that the process of prefixing reproduction from bases of foreign-language two-aspectual verbs will further increase in the future, because the amount of verbs of foreign origin in the Ukrainian language grows (now count over 600 units) unceasingly.

After analyzing the development of the tendency for perfection and imperfection of two-aspectual verbs for the last thirty years, we have reason to predict in the future disintegration in literary Ukrainian of a quantitatively small class of two-aspectual verbs and, conversely, the expansion for today of the completest class of verbs that have a aspectual pair.

Despite quite noticeable in the Ukrainian literary language at the beginning of the XXI century formally-structural differentiation of two-aspectual verbs by means of affixation, as yet it has status only of tendency and does not influence on their linguistic qualification in modern educational literature.

Keywords: verb, two-aspectual verbs, perfective aspect, imperfective aspect, prefix, suffix